

מאמר ד הזרוע

1. הקדמה
2. הגדרת זרוע בשאר דינים
 - א. משנה במסכת אהלות
 - ב. לשון הראשונים בהלכות תפילין
 - ג. ההשלכה לחיוב כיסוי הזרוע
3. דעת המקור חיים
4. דעת החזו"א
 - א. הוכחה מדיני הוצאה בשבת
 - ב. מקור נוסף לכך שהזרוע היא מקום צניעות
 - ג. דיון בראיית החזו"א מדיני הוצאה בשבת
 - ד. המשך ראיות החזו"א
5. דעת המ"ב
6. דין המרפק
7. זאת תורת העולה

1. הקדמה

הגמ' בכתובות^[1] אומרת שהטוה בשוק נקראת עוברת על דת יהודית, ופירשו בגמ' שם: "במראה זרועותיה לבני אדם".

במשנה מבואר כי הזרוע חייבת בכיסוי אך יש לברר ראשית מהי הזרוע, ושנית האם יש להסתפק בכיסוי הזרוע או שאולי צריכה האשה לכסות גם את הקנה – פרק היד התחתון הקרוב לכף היד, וכל מה שהותר הוא גילוי כף ידה. כמו כן אם נאמר שהקנה מותר בגילוי יש לברר את מעמדו של המרפק עצמו- האם חייב בכיסוי כזרוע או לא.

2. הגדרת זרוע בשאר דינים

א. משנה במסכת אהלות

המשנה במסכת אהלות^[2] מונה את האברים באדם. לגבי חלקי היד מובא שם :
שלשים בפיסת היד ששה בכל אצבע שנים בקנה ושנים במרפק אחד
בזרוע וארבעה בכתף

(1) דף ע"ב.

(2) סוף פרק א'.

מלשון זו מבואר כי הזרוע היא החלק העליון ביד. החלק התחתון של היד נקרא קנה והמחבר ביניהם נקרא מרפק.

ב. לשון הראשונים בהלכות תפילין

במסכת מנחות^[3] נאמר שמקום הנחת תפילין של יד הוא על "הקיבורת". תוס' במקום הביא את דעת ר"ת :

ואור"ת דהוא גובה הבשר שבזרוע שבין בית השחי למרפק שקורין קודא.

ר"ת מסביר כי "הקיבורת" ממוקמת בזרוע, א"כ לפי דעת ר"ת זרוע היא חלק היד שבין המרפק לכתף. הב"י^[4] ציין שהרא"ש בהלכות תפילין^[5] וספר התרומה^[6] הסכימו לדברי ר"ת.

הרמב"ם לעומתם כתב בהלכות תפילין^[7] :

ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע
על זה כתב הב"י^[8] :

והרמב"ם אף על פי שהוא קורא לעצם שבין יד לקוד"א זרוע ולעצם הסמוך לכתף קורא מרפק, מכל מקום לענין הנחת תפילין דעתו כדעת ר"ת

הב"י הבין כי לדעת הרמב"ם הזרוע היא הפרק התחתון של היד הצמוד לכף היד, אלא שאת התפילין מניחין על ה"מרפק" שהוא הפרק העליון של היד.

אמנם לכאורה דברי הרמב"ם כאן סותרים את דברי הרמב"ם בהלכות תפילין בפרק הקודם^[9] :

וכיצד עושין הרצועות... ואורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח רצועה אחת על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלש כריכות ויקשור

בדברי הרמב"ם כאן מבואר כי את התפילין כורכין על ה"זרוע", ולכאורה יש כאן סתירה לדבריו בפרק הבא שם כתב כי "הזרוע" הוא פרק היד הקרוב לכף היד ואת התפילין כורכין על פרק היד הקרוב לגוף ששמו "מרפק" ?

(3) דף ל"ז ע"ב.

(4) אור"ח סימן כ"ז ד"ה "מקום הנחתן".

(5) סימן י"ח.

(6) סימן רי"ג ד"ה "משפט באיזה".

(7) פרק ד' הלכה ב'.

(8) תחילת סימן כ"ז.

(9) פרק ג' הלכה י"ב.

עוד יש להעיר מדברי הרמב"ם בהלכות מקואות^[10] :

אלו שאין צריכין שיבואו המים בהן... ותפילה של ראש בזמן שהקציצה
דבוקה עם הרצועה שבה וחזקה, ותפילה של זרוע בזמן שאינה עולה
...ויורדת...

מבואר שקרא לתפילין של יד "תפלה של זרוע" למרות שמקום קשירתה הוא המרפק
ולא הזרוע?

בעקבות מקורות אלו יש לומר כי הרמב"ם משתמש בביטוי "זרוע" בשתי משמעויות.
באופן ממוקד "הזרוע" מתייחס לפרק היד הקרוב לכף היד, אולם לעיתים "זרוע" הוא
שם כולל לכל היד [לשני הפרקים גם יחד]. כשמדבר הרמב"ם על המקום המדויק
של התפילין הוא קורא לחלק היד הקרוב לכף היד "זרוע" אולם במקומות האחרים
שהבאנו קורא הרמב"ם ליד כולה "זרוע" בלי לחלק בין החלקים השונים ביד.

דברי הרמב"ם הללו נסתרים לכאורה מן המשנה באהלות שם מבואר בהדיא כי הזרוע
הוא החלק העליון של היד. ואכן כך הקשה המלאכת שלמה^[11] ונשאר בצ"ע, וכן
הקשה גם המלבי"ם בארצות החיים^[12] ובעקבות כך כתב לפרש את הרמב"ם באופן
אחר ע"ש.

הרמב"ן בחידושו על מס' שבת^[13] [והובאו דבריו גם בחידושי הרשב"א שם] כתב כי
המרפק הוא פרק היד הקרוב אל הגוף, לכאורה עולה מדבריו כי הזרוע הוא פרק היד
הקרוב לכף היד. אולם מהמשך דבריו מבואר שמסכים עם המשנה באהלות, שזרוע
הוא פרק היד הקרוב לגוף, אלא שלדעתו חלק זה נקרא גם מרפק.

נמצא כי ישנה מחלוקת בראשונים בהגדרת הזרוע, לבעלי התוס' ולדעת הרמב"ן
הזרוע היא החלק הקרוב לגוף, אולם לדעת הרמב"ם החלק הצמוד לכף היד הוא
הזרוע^[14].

גם רש"י בחולין^[15] סובר שזרוע היא החלק התחתון. בכרייתא שם שנינו :
קידוש ידיים ורגליים במקדש עד הפרק

רש"י שם פירש :

קידוש ידיים ורגליים – במקדש.

עד הפרק - העליון מקום חיבור היד והזרוע.

היד המוזכרת ברש"י היא כף היד, ומבואר שרש"י קורא לחלק המחובר לכף היד בשם
זרוע, היד והזרוע מחוברים, א"כ לדעת רש"י הקנה נכלל בשם זרוע.

(10) פרק ג' הלכה כ"א.

(11) פירוש על המשנה אהלות שם.

(12) סימן כד.

(13) דף צ"ב ע"א ד"ה "הא דתנן ובמפרקו".

(14) וכ"כ הרמב"ם גם בפירוש המשנה ערכין פרק ה' משנה א' עיי"ש.

(15) דף ק"ו ע"ב.

גם מדברי התוס' במנחות^[16] מבואר כי ישנם הסוברים כי הזרוע היא החלק התחתון ביד, וגם באו"ז^[17] הובאה דעה כזו. אולם ר"ת והאו"ז דחו דעה זו מהלכה, וא"כ גם כאן מבואר כי נחלקו הראשונים במיקומה של הזרוע בגוף האדם.

ג. ההשלכה לחיוב כיסוי הזרוע

לכאורה למחלוקת ראשונים זו תהיה השלכה לגבי חיוב כיסוי הזרוע, האם החיוב הוא לכסות רק את הפרק העליון של היד או שיש חיוב לכסות גם את הפרק התחתון. אולם ניתן לדחות ולומר שזרוע הוא שם כולל לכל היד, ולפעמים הוא מתייחס למקומות מסויימים ביד, וא"כ ייתכן כי לגבי חיוב כיסוי הגוף הגדרת הזרוע אינה תואמת את העולה ממקורות אלו כי שם מדובר על חלק מן היד.

על כן כדי ללמוד בודאות מהו מיקומה של הזרוע החייבת בכיסוי, יש להביא ראיה מגופו של עניין – היינו מדין חיוב האשה לכסות את גופה.

3. דעת המקור חיים

המקור חיים^[18] כתב :

ולפי מה שכתבנו בפ' שוק (וכן מוכח ממ"ש פרק במה אשה דס"ג דבירית תחת אצעדה עומדת ושם דלא שלפה ומחוי) נראה דאף פרק הסמוך לכף היד הוי ערוה

לעיל במאמר "הרגל" הבאנו את שיטתו של המקור חיים הסובר כי השוק הוא החלק התחתון של הרגל [= "עצם התחתון הארוך הזקוף אף כשהאדם יושב"]. לאור זאת מסיק המקור חיים כי גם הזרוע היא החלק התחתון של היד. הוכחתו מתבססת על הגמ' בשבת בדין איסור הוצאת תכשיטי האשה, שם אמרו :

בירית תחת אצעדה עומדת.

ופירש רש"י שם כי הבירית מיקומה בשוק כמו שהאצעדה מיקומה בזרוע. מוכח מכאן כי השוק ברגל מקביל לזרוע ביד, וא"כ כמו שהשוק ברגל הוא הפרק התחתון הקרוב לכף הרגל, כך הזרוע ביד היא הפרק התחתון הקרוב לכף היד.

לקמן נביא כי גם החזו"א הזכיר גמ' זו המשווה בין הזרוע לבין השוק, אלא שהוא הוכיח ממקום אחר מהו הזרוע וממשוואה זו בא ללמוד לגבי מיקום השוק. אלא שהחזו"א כתב על מהלך זה "משמע", ואכן בסיום דבריו נראה שאינו סובר שיש להשוות בין מיקום הזרוע לבין מיקום השוק, שכן לדעתו הזרוע היא החלק העליון ביד [כפי שנביא דבריו לקמן] אך לגבי השוק כתב שקשה להכריע אם הוא אולי החלק התחתון ברגל. נראה כי הטעם שהחזו"א לא סמך את שתי ידיו על ראייה זו היא משום

(16) דף לו' ע"ב ד"ה "קיבורת".

(17) סימן תקע"ו.

(18) לבעל החוות יאיר, סימן ע"ה ס"ק א.

שלא היה לו ברור האם המשוואה של הגמ' בין הבירית לאצעדה מתייחסת גם למיקום המדויק של התכשיט ביד וברגל, שכן אפשר שמיקומה של האצעדה היא בחלק העליון של היד ומיקומה של הבירית היא בחלק התחתון של הרגל.

בהלכות תפילין כתב המקור חיים^[19] :

מצאתי בתוספתא דשבת פ"ט-י' מנין לזרוע שהיא יד שנאמר 'ותהינה העבותות אשר על זרועותיו' וכתוב 'אסיריו מעל ידיו', וכן משמע לי מ"ש קרא 'קחם על זרועותיו' ובכה"ג כמה פסוקים. והנראה שמ"ש 'זרוע סמכתני' 'טרף זרוע אף קודקוד' שכולל כל איברי היד והונח לפעמים אבר אחד בשם זה הכולל

לדעתו זרוע היא שם הכולל את כל היד [מהכתף עד כף היד], אלא שלעיתים שם זה מושאל לחלק מסויים ביד. דבריו אלו באו ליישב את שיטתו בהלכות ק"ש, שכן אם הזרוע הוא החלק התחתון ביד הרי שיש להניח שם את התפילין? על כן כתב כי לעיתים השם זרוע מתייחס גם לחלק העליון ביד. אך יש להעיר כי מפשט דברי ר"ת וסיעתו נראה כי הזרוע היא החלק מהמרפק ולגוף ולא הקנה.

4. דעת החזו"א

א. הוכחה מדיני הוצאה בשבת

בדין כיסוי היד כתב החזו"א^[20] :

יש לעי' ביד אי פרק התחתון שבין הזרוע והכף בכלל איסור ואי מהני ליה מנהגא... ובאו"ח סי' שג' סט"ו ויוצאין באצעדה שמניחין בזרוע, וזרוע הינו פרק העליון של יד וכמש"כ תוס' מנחות לז' א', ומשמע דבקנה, הינו הפרק שמכף היד עד הזרוע, אינו מקום צניעות [היינו אינו מקום שיש להצניעו]...

ראיתו הראשונה של החזו"א מבוססת על שתי נתונים :

א. הזרוע היא מקום המכוסה ושאר היד מותרת בגילוי [כדמוכח מהלכות שבת או"ח שג' טו'].^[19]

ב. מיקומה של הזרוע בחלק העליון של היד [כמו שכתב תוס' מנחות לז' א']

את הנתון הראשון לומד החזו"א מכך שהתירו לאשה לצאת מרשות לרשות כאשר עם האצעדה על זרועה^[21].

ביאור דבריו: המשנה במסכת שבת^[22] דנה באיסורי הוצאת תכשיטים מרשות לרשות מחשש שמא האשה תשלפם כדי להראותם לחברותיה ["דילמא שלפא ומחויא"],

(19) לבעל החוות יאיר רבי יאיר חיים בן משה שמשון בכרך. סימן כ"ז ס"ק א.

(20) סימן ט"ז ס"ק ח'.

(21) סי' ש"ג סע' ט"ו.

(22) דף ס"ג ע"א.

ותטלטלם ד' אמות ברשות הרבים.

הרמב"ם הביא את העקרון של המשנה בהלכותיו^[23] והוסיף להתייחס באותו הקשר ל"אצעדה" – תכשיט המונח על הזרוע או על השוק :

אשה שיצאת בתכשיטין שדרכה לשלוף אותן ולהראותן הרי אלו פטורין, וכל דבר שהוא תכשיט ואינו נופל ואין דרכה להראותו הרי זה מותר לצאת בו, לפיכך אצעדה שמניחין אותה בזרוע או בשוק יוצאין בה בשבת

מדברי הרמב"ם נראה שהטעם לכך שאין חשש של דילמא שלפא ומחויא באצעדה הוא משום מיקומה הצנוע: אם האשה תרצה להראות לחברותיה את האצעדה יהיה עליה לגלות מקום צנוע שבה בשעה שמסירה אותן, וכיוון שאין אשה מגלה גופה ברבים- אין כאן חשש של שלפא ומחויא.

דינו של הרמב"ם הובא להלכה בשו"ע^[24] ונמצא א"כ כי לדעת השו"ע אין אשה מגלה זרועותיה משום צניעות. מכאן מסיק החזו"א כי דווקא הזרוע היא מקום צנוע באשה, אך שאר חלקי היד אינם מקום צנוע וממילא אינם טעונים כיסוי.

כנראה החזו"א הגיע למסקנא זו מכך שהרמב"ם התיר לצאת דווקא באצעדה, שמיקומה בזרוע, ולא בתכשיטים שמיקומם בחלק אחר של היד, הרי שדווקא בזרוע יש בעיית צניעות.

לאחר מכן עובר החזו"א לנתון השני – מהו מיקומה של הזרוע. כאן מביין החזו"א את דברי ר"ת שהובאו בתוס' במנחות^[25], הסובר שזרוע היא המקום שביין המרפק לכתף.

נמצא א"כ כי רק הזרוע היא מקום צניעות [כדמוכח מהיתר יציאה באצעדה בשבת], ומיקומה של הזרוע בחלק הקרוב לכתף. לכן מסיק החזו"א שם :

ומשמע דבקנה, היינו הפרק שמכף היד על הזרוע, אינו מקום צניעות.

ב. מקור נוסף לכך שהזרוע היא מקום צניעות

לכאורה אין זה מובן מדוע החזו"א נזקק לדברי הרמב"ם בהלכות שבת ע"מ להוכיח שזרוע היא מקום צניעות. עיקרון זה מבואר כבר בגמ' בכתובות שהבאנו לעיל, האומרת שמגלה זרועותיה ברבים עוברת על דת יהודית, ולפי ר"ת שזרוע היא החלק העליון של היד, מבואר שאין חשש בגילוי החלק התחתון שביד ?

לכאורה היה אפשר לומר שמהגמ' בכתובות אין ראייה, משום ששם הדיון הוא על יציאה בלא כתובה, ובשביל זה צריך שתגלה זרועותיה בפריצות, וללא זה אינה יוצאה בלא כתובה, אך לעולם גם החלק התחתון של היד אסור בגילוי^[26], אך נראה שקשה

(23) הלכות שבת פרק י"ט הלכה ה'.

(24) סימן ש"ג סע' ט"ו.

(25) דף ל"ז ע"א ד"ה קיבורת.

(26) כ"כ הבית ברון [על החיי אדם] בהערה ס"ק ג' [עמ' ק"א].

לומר כן, כי הסיבה שיוצאת מבעלה ללא כתובה היא שעברה על דת יהודית. אם נאמר שבגילוי המרפק התחתון של היד אינה יוצאת ללא כתובה, הרי שהוא אינו נכלל בדת יהודית, א"כ אין זה ברור מצד מה אסור לגלותו? הרי כל איסור הגילוי מיוסד על דת יהודית, ומה שאינו בדת יהודית אינו בכלל האיסור. לכן אין זה נראה שכך הבין החזו"א.

אפשר לומר שהחזו"א הבין שמן הגמ' אין ראייה, שכן גם לשיטת ר"ת שזרוע היא החלק העליון ביד יש לומר שלפעמים הגמ' משתמשת בביטוי "זרוע" וכוונתה לכל היד, וא"כ היה ניתן לומר כי בגמ' בכתובות מדובר על כל היד. אך ברמב"ם, המדבר על תכשיט האצעדה שמיקומו מדויק [ולא רק לאורך היד], לא ניתן לומר כן, וא"כ שם ודאי שזרוע הוא מקום מסויים ולא כל היד, וא"כ כאן יש לשלב את דברי ר"ת שהחלק היותר ראוי לשם זרוע ביד הוא החלק העליון ביד ולא החלק התחתון.

אולם גם הסבר זה בעייתי, שא"כ צ"ע כיצד מביא לקמן ראייה מן הגמ' בב"ק^[27]. שם נאמר שבעה"ב לא ישהה בבית בשעה שאשה שנכנסה לשם לאפות מכיון ש"למיפא בעיא צניעותא", ופירש"י שם שחוסר הצניעות בשלב האפיייה הוא "מגלה זרועותיה". החשש כאן הוא גילוי זרועות דווקא, ומשמע שבגלוי הקנה אין כל חשש. אולם לפי האמור לעיל קשה, שכן שם אין מדובר על גילוי מקום מסויים אלא על גילוי היד, ולפי מה שרצינו ליישב את דעת החזו"א שהגדרת ר"ת לזרוע תקפה דווקא לגבי מקום בו יש התייחסות למיקום מדויק-א"כ במקרה זה שאין מיקום מדויק לגילוי ייתכן שזרוע כוללת גם את הקנה?

סוף דבר, צ"ע מדוע החזו"א לא הוכיח דבריו מן הגמ' בכתובות.

ג. דיון בראיית החזו"א מדיני הוצאה בשבת

על הוכחת החזו"א מדין האצעדה יש להעיר מכמה היבטים. ראשית, החזו"א מניח כי כל תכשיט האסור בהוצאה ממוקם במקום המותר בגילוי, שכן מותר להוציאו מהטעם שלא תשלוף אותו משום שבשליפתו יתגלה מקום צנוע שבה. ומאידך, תכשיט האסור בהוצאה, ממוקם במקום המותר בגילוי, ולכן אסור להוציאו, מחשש שמא תגלה מקום זה ותשלוף את התכשיט. עקרון זה אינו ברור, שכן אפשר לומר שגם בתכשיטים הממוקמים במקום האסור בגילוי יש חשש שמא תשלפם, שכן ייתכן שיש מקומות מכוסים שהאשה יכולה לשלוף את התכשיט משם גם בלי לגלות מקומות אלו. וממילא ייתכן כי גם החלק שמן הזרוע עד כף היד הוא מן המקומות המכוסים, והסיבה שאסור לצאת בתכשיטים הממוקמים במקום זה היא משום שיש חשש שמא תשלוף את התכשיט משם ללא גילוי בשרה.

את החידוש האמור, שאפשר לשלוף תכשיט גם ממקום מכוסה בלי גילוי בשר, יש ללמוד משיטת רש"י בסוגיית הוצאת התכשיטים בשבת. אחד התכשיטים אותו מתירה

המשנה להוציא הוא "הבירית" הממוקמת בשוק. רש"י פירש^[28] שהבירית היא תכשיט הממוקם בשוק ותפקידו להחזיק את בתי שוקיה של האשה. הסיבה שאין חשש שלפא ומחויא בבירית היא משום שאם תשלוף את הבירית- יפלו בתי שוקיה ותתגלה שוקה. ולכאורה קשה, מדוע רש"י נצרך לטעם כזה, מדוע לא כתב בפשטות כי בשעה שתשלוף את הבירית יגלגה שוקה? כנראה שרש"י אינו חושש לגילוי בשעת הסרת התכשיט משום שלדעתו אפשר להסיר את התכשיט גם בלי שיתגלה גופה.

לאור עקרון זה כתב המ"מ^[29] כי לדעת רש"י אין לצאת באצעה שבורועה, למרות שהזרוע הוא מקום צניעות, מחשש דילמא שלפא ומחויא באופן שלא יתגלה זרועה [שכן באצעה לא קיים הטעם הקיים בבירית - שמא יפלו בתי שוקיה]. דבריו מבוססים על האמור לעיל שרש"י אין חשש שיתגלה גופה בשעה שמסירה את התכשיט, כי אפשר להסיר את התכשיט ללא גילוי הגוף.

הב"י^[30] הביא את דברי המ"מ בשיטת רש"י, ובשו"ע פסק המחבר בסתם כדעת הרמב"ם שמותר לצאת באצעה שבורוע והביא את דעת רש"י בתור "ויש מי שאוסר". הרי שהב"י מודה באופן עקרוני לסברת רש"י שייתכן אפשרות שליפת תכשיטים ללא גילוי הבשר במקום בו הם נמצאים.

לפי זה ייתכן שהשו"ע יסביר ברמב"ם כי הסיבה שאסור לצאת בתכשיטים המונחים על חלק היד הקרוב לכף היד מחשש שמא תשלפם ותראה לחברותיה, אינו משום שמקום זה הוא מקום צניעות, אלא מהחשש שמא תשלפם ללא גילוי הבשר. לפי זה גם הרמב"ם סובר כי גם החלק הקרוב לכף היד טעון כיסוי.

גם אם נאמר שהרמב"ם סובר שבכל מקום שיש איסור גילוי אין חשש שלפא ומחויא, אין ראייה ברורה שדווקא בזרוע יש בעיית צניעות ולא בקנה. כל מה שניתן להוכיח ממקור זה הוא שהזרוע היא מקום החייב כיסוי, אך לגבי שאר היד אין מבואר כאן בהדיא שאין חובת כיסוי. אמנם אפשר לומר שמשמע שמתר מכך שנקטו דווקא דוגמא של אצעה, לכן גם נזהר החזו"א בלשונו וכתב 'משמע' ולא 'מוכח'.

עוד יש להעיר על דברי החזו"א, שהרי כל מה שכתב בדעת הרמב"ם הוא בהנחה שהרמב"ם מסכים עם התוס' בהגדרת זרוע, שהיא מהמרפק עד הכתף, אך לפי מה שכתב הב"י בהלכות תפילין^[31] בדעת הרמב"ם כי זרוע היא מהמרפק עד היד, פירוש הקנה, א"כ כלל אין ראייה מהרמב"ם כי מדובר על הקנה ולא על הזרוע לפי הגדרת התוס'.

(28) שבת דף ס"ג ע"ב ד"ה "תחת אצעה".

(29) הלכות שבת פרק י"ט הלכה ה'.

(30) סוף סימן ש"ג.

(31) סימן כ"ז.

ד. המשך ראיות החזו"א

ראיה נוספת שמביא החזו"א^[32] להיתר היא מהגמ' בב"ק^[33] וז"ל :

וכן בהא דאמר ב"ק מ"ח א' למיפא בעי צניעותא פרש"י שם שמגלה זרועותיה, וכן נראה דאם באנו לאסור גם פרק הקנה א"כ אף מקצתו אסור ולא נהיגי לאסור מקצתו.

החזו"א מוכיח מלשון רש"י שם שאסר גילוי זרועות. גם כאן מניח החזו"א שרש"י סובר כר"ת בהגדרת זרוע. אולם כבר כתבנו לעיל להוכיח מרש"י בחולין שלדעתו זרוע כוללת גם את החלק התחתון שהוא הקנה ולא רק את החלק העליון, א"כ כל ראית החזו"א נסתרה.

החזו"א הוסיף ראיה מן המציאות וז"ל :

וכן נראה [שהקנה מותר בגילוי] דאם באנו לאסור גם פרק הקנה א"כ אף מקצתו אסור ולא נהגו לאסור מקצתו.

צ"ע שחזו"א לא מציין כי הגדרת זרוע תלויה במחלוקת ראשונים.

5. דעת המ"ב

המ"ב^[34] העתיק את דברי החיי אדם וז"ל :

אבל פניה וידיה, כפי המנהג שדרך להיות מגולה באותו מקום

וודאי אין כוונתו שהיה מנהג לכסות אפילו את כף היד, דזה מפורש בגמ' שהרי בברכות^[35] נאמר :

תנו רבנן: המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה - אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו - לא ינקה מדינה של גיהנם, שנאמר יד ליד לא ינקה רע - לא ינקה מדינה של גיהנם.

ועוד נאמר בברכות^[36] :

כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף

ומבואר שהיד מגולה [וכפי שכתבנו זאת לעיל כאשר עסקנו במקומות המותרים בגלוי].

כוונת המ"ב לומר שמעיקר הדין הקנה מותר בגילוי אך אם יש מנהג במקום מסוים מצד צניעות לכסות את הקנה יש חובה לכסותו.

(32) שם.

(33) דף מ"ח ע"א.

(34) סימן ע"ה ס"ק י"ב.

(35) דף ס"א ע"א, וכן בעירובין י"ח.

(36) דף כ"ד ע"א וכן בשבת דף י"ג ע"ב ושם בדף ס"ד ע"ב, כתובות ק"ד ע"א, מנחות י"א ע"א.

לפי המשנה ברורה דברי הגמ' בשבת האומרת כי בירית תחת אצעדה עומדת [הובאו לעיל פרק 3] הם כפשטם, שכן הוא פסק כשיטת הפמ"ג כי השוק הוא מה שאנו קוראים היום "ירך" וגם לגבי הזרוע הוא פסק כי הזרוע הוא פרק היד העליון, וא"כ אכן בירית – הנמצאת בשוק, תחת אצעדה – הנמצאת בזרוע, עומדת.

6. דין המרפק

לפי האמור לעיל כי הקנה מותר בגילוי ורק הזרוע היא מן המקומות המכוסים, יש לברר מה דינו של המרפק.

במשנה באהלות^[37] מובא מניינם של חלקי היד :

שלשים בפיסת היד ששה בכל אצבע שנים בקנה ושנים במרפק אחד
בזרוע וארבעה בכתף

מבואר שמיקום הזרוע הוא בין המרפק לכתף, והיינו שהמרפק אינו חלק מן הזרוע. לאור הנחת המוצא של החזו"א [בראיה מן הגמ' בב"ק] שכל מה שאינו מן הזרוע אינו מן המקומות המגולים, יש להסיק כי גם המרפק עצמו אינו מהמקומות המכוסים.

גם מדברי הפמ"ג יש להסיק כי אין חיוב לכסות את המרפק. הפמ"ג משווה זרוע של בהמה [ברגל הקדמית] לזרוע האשה, לפי זה יש ללמוד מן המשנה בחולין^[38] שהמרפק עצמו מותר בגילוי, שכן לפי המשנה שם הזרוע היא מן הארכובה [המרפק] עד החיבור עם הגוף, משמע שחלק זה אינו כולל את הארכובה עצמה.

בשו"ת יביע אומר^[39] כתב לתרץ את דברי המעדני יו"ט באופן שהמרפק מותר מדינא, אך הגרע"י בעצמו פסק^[40] שיש להתיר רק "חלק היד שבין כף היד למרפק".

כך הסביר שם גם בדעת הרמב"ם^[41] שהבאנו לעיל [במאמר מקומות המותרים בגילוי]:

החובל בא"א אם בגלוי - כגון שחבל בפניה ובצווארה או בידה
וזרועותיה...

שהזרוע אותה הכליל הרמב"ם בין המקומות הגלויים היא חלק הזרוע שבין כף היד למרפק, ללא המרפק.

בספר "הליכות בת ישראל"^[42] כתב כי יש לכסות את המרפק, דאחרת בכל תנועה קלה יתגלה המקום שצריך להיות מכוסה.

בשו"ת מנחת שלמה^[43] כתב בענין המרפק :

(37) פרק א' משנה י'.

(38) פרק י' משנה ד'.

(39) ח"ו או"ח סימן י"ד סעיף ג'.

(40) ח"ו יו"ד סימן י"ד ס"ק א'.

(41) פ"ד מהלכות חובל ומזיק הלכה ט"ו.

(42) עמוד ע"א.

(43) חלק ג' סימן ק"ג ס"ק ט"ו, עמ' כ"ה.

זרוע מה שנוגע לצניעות כולל גם את המרפק ואין לסמוך כלל על המקילים [אף שלדברים אחרים לא כולל את המרפק] וגם טוב ויפה לכסות עוד מעט מהיד.

7. זאת תורת העולה

1. דעת המקור חיים היא כי יש חיוב לכסות גם את חלק היד הקרוב לכף היד. אולם דעת המ"ב, החזו"א ועוד מפוסקי זמנינו כי הזרוע הוא החלק העליון של היד ורק אותו צריך לכסות. למעשה יש לפסוק כדעת רוב הפוסקים מה גם שכיסוי היד הוא מדרבנן^[44].
2. יש להקפיד לכסות גם את המרפק כיון שהגרש"ז אויירבך וכן הרב עובדיה יוסף פסקו שהוא בכלל הזרוע.
3. גם אם נסבור שמעיקר הדין המרפק אינו חייב בכיסוי, נראה שלמעשה יש חובה לכסותו כי קשה מאד לצמצם, ובכל תנועה עלולה הזרוע להתגלות, וצריך להיזהר שהשרוולים לא יהיו רחבים מדי כדי שלא יתרוממו והזרוע תתגלה או שניתן לראות דרכן את הזרוע כיון שהם רחבים מאד.

(44) למרות שכתבנו במאמר על חוקות הגויים בשם המהרי"ק והרמ"א כי כל דבר שפירשו ישראל ממנו מצד צניעות, וכ"ש שנאסר מצד דת יהודית עוברים עליו מצד חוק הגויים, שלחלק מהפוסקים הוא איסור דאורייתא, ולכאורה לפי זה גם כיסוי הזרוע חיובו מדאורייתא. אולם לענין החלק החייב בכיסוי אין לומר שיש להחמיר מספיקא דאורייתא משום שכאן הדין הוא מה הוא המקום שרבנן חייבו בכיסוי, וממילא אחר שנגדיר עד היכן יש חובת כיסוי מדרבנן, יהפוך הדבר להיות אסור גם מצד חוק הגויים שהוא איסור דאורייתא לחלק מהפוסקים.

